

Bu saydan etibarən "Aydın yol" qəzetində "Ən bəyəndiyim tərcüməm" adlı rubrikaya başlayırıq. Rubrikada xarici ədəbi nümunələri dilimizə çevirən tərcüməçi ilə onun ən uğurlu tərcümə işi saydığı əsər haqqında danışacağıq. İlk müsahibimiz tərcüməçi, dramaturq, "Qobustan" jurnalının baş redaktoru Vaqif Əlixanlıdır. O, 1990-cı ildə tərcümə etdiyi Çingiz Aytmatovun "Qiyamət" romanı haqqında danışacaq. Oxucular əsəri "Azərbaycan" jurnalından, daha çox "Edam kötiyü" adı ilə tanısalar da, tərcüməçi Aytmatovun bu romanını kitabsevərlərə "Qiyamət" adı ilə təqdim edib:

"Natiq Səfərov dedi ki, bu əsər mənlilik deyil"

- Vaqif müəllim, necə oldu ki, bu romanı tərcümə etmək fikrinə düşdünüz?

- Çingiz Aytmatovun "Qiyamət" romanı dərin fəlsəfi olan bir əsərdir. SSRİ və dünya miqyasında "Edam kötiyü" adı ilə tanınır. Amma qırğız ədəbiyyatının özündə "Qiyamət" adlanır. Fikrimcə, keçmiş sovet ədəbiyyatında o cür fəlsəfi yüklü, ağırlıqda olan ikinci bir əsər yoxdu. Çünki o dövrün rus nəsrinə əsasən realist istiqamətdə inkişaf edirdi. Kənd prozası, şəhər prozası orada əsas yaradıcı xətt idi. Bu əsərdə təsvir olunan təbiət-insan probleminə birçə Valentin Rasputində rast gəlmək olardı. Əsəri 1990-cı ildə tərcümə etmişəm. Rəhmətlik Natiq Səfərov "Azərbaycan" jurnalında tərcümə şöbəsinin rəhbəri idi. Mənə bu işi o tapşırırdı. Dedi, əvvəlcə istədim özüm tərcümə edim, amma ilk abzasını oxudum, gördüm ki, mənlilik deyil.

- Natiq Səfərov da çox peşəkar və istedadlı tərcüməçi idi. O, nəyi əsas götürərək əsəri öz tərcümə etmədi və bunu sizdən xahiş etdi?

- Natiq Səfərov çox böyük tərcüməçi idi. Hər halda onun da bildiyi nəşə var idi. Əsərdəki həm kənd, həm şəhər üslubu, oradakı dərin fəlsəfi qat üst-üstə qalanmışdı. O da, yaqin, bunları nəzərə alaraq, romanın tərcüməsini mənə tapşırmışdı.

- Romanın adı ilə bağlı bir neçə versiya var: "Edam kötiyü", "Qiyamət", "Dişi qurdun rəyası". Türklər də onu "Dar ağacı" kimi tərcümə edib. Sizcə, əsərin adı ilə bağlı fikir müxtəlifliyi nədən qaynaqlanır?

- Aytmatovun bu romanında bir neçə süjet xətti var. Əsərin süjet xətti Bulqakovun "Ustad və Marqarita", Yusif Səmədoğlunun "Qətl günü", romanın strukturu ilə eynidir. Yəni, burada roman içində roman mexanizmindən istifadə olunub. Bulqakovda da elədir: İncil motivləri ilə yanaşı, Ustad və Marqarita xətti də paralel gedir. Bu struktur birinci Bulqakovdan başlayıb və Aytmatov da ondan istifadə edib. Şəxsən mənə qalsa, "Qiyamət" də dini motivli Avdi Kallistratov - xaçpərəst dünyasından gələn istiqamət yox, canavarlarla bağlı süjet xətti daha mükəmməldir. O xətt sadəcə olaraq dahiyənə təsvir edilib. Türklərdə adı "Dar ağacı" kimi tərcümə olunub, bizdə də uzun müddət "Edam kötiyü" kimi bilinib. Belə bir fikir var ki, hər bir insan vaxtı yetişdiyi məqamda başını cəllad kötiyünün üstünə qoymalı olur. Yəni hesabət verir. Bu məntiqlə yanaşanda romanın adının "Dar ağacı", "Edam kötiyü" olması heç də yanlış deyil.

"Avdi Kallistratov xətti romanda, sadəcə, bir yamaqdı"

Aytmatov, düşünürəm ki, romanın adında da xaçpərəstliyə meyil edib. "Plaxa" adını seçməklə dünya oxucusunu nəzərə almağa çalışıb. Nobel mükafatı üçün cəhd göstərib. Sonradan yazdığı "Kassandra damğası" da bu cəhdin ardı idi.

- Deməli, sizcə, "Qiyamət" də və "Kassandra damğası"ndakı xristianlığa aid dini motivlər sırf Nobel üçün edilən cəhdlər idi?

- Məncə, elə idi. Bunlar eyni zamanda bəşəri motivlərdi. Amma mənə elə gəlir ki, həm də eyni zamanda yazıçı bicliyidi. Amma onu da deyim ki, Aytmatov hələ o əsərləri yazmazdan əvvəl Nobel mükafatına layiq idi. Hələ "Bayaz gəmi" povesti çıxdanda mən kinostudiyada işləyirdim. Bir seminara getmişdik. Orada qadağan olunmuş filmlərdən də bəhs olunurdu. Qırğızların baş redaktoru dedi ki, işveçlilər Aytmatov haqqında sənadlı film çəkirlər. Bu yaxınlarda ona Nobel mükafatı verəcəklər. Amma bu, baş vermədi. "Əlvida, Gülsarı" povestinə görə SSRİ ona Dövlət Mükafatı verdi. Ardıca da, Sosialist Əmək Qəhrəmanı adına layiq gördü və bununla da Nobel söhbətləri bağlandı.

"Bu tərcüməmlə bağlı tərifə ehtiyacım var idi"
- "Qiyamət"i sizin tərcümənizdə oxumuşam. Burada dialekt sözlər və şivələrdən çox istifadə olunub. Sizcə, dialekt sözlərdən izafi istifadə oxucu kütləsi üçün çətinlik yaratmır ki?

- Belə düşünürəm. İri çayların hamısı onlara gəlib tökülən sısqa çayların, kiçik qolların hesabına formalaşır. Dialekt sözlər də burada həmin kiçik çayların rolunu oynayır, dili zənginləşdirir. Mən tez-tez kitab mağazalarına gedirəm və Azərbaycan dilinə tərcümə olunan kitablarla maraqlanıram. Əksər tərcümələr bərhad haldadı. Hamısı bir-birinə oxşayır. Yaxşı olar ki, bütün tərcümələr orijinaldan edilsin. Orijinaldan edilmədiyinə görə, xeyli nöqsanlar meydana çıxır. Gözüm yemədiyini yeganə yazıçı Platonovdu. O, tərcüməyə gəlmişdir. Amma Platonov xüsusi yanaşma ilə tərcümə olunmalıdı.

"Qiyamət" romanını mən 1990-cı ildə tərcümə etmişəm. Bir-iki dəfə eşitmişəm ki, heç tanımadığım adamlar o tərcümənin adını çəkib, bəyəndiklərini deyib. Bir dəfə də rəhmətlik Arif Əmrahov mənə tərcüməmin adını çəkdi. İclasda durdu dedi ki, o boyda əsəri Vaqif ustalıqla tərcümə edib. Çox təriflədi. Ondan sonra mən bu tərcüməmlə bağlı tərif eşitməmişəm. Halbuki mənə buna ehtiyacım var idi. Pislə yaxşıya qiymət verilməlidir.

- Siz tərcümənizin adını "Qiyamət" qoymusuz. Aytmatovun qiyamətinin mahiyyəti nədən ibarətdir?

- Aytmatov onu dahiyənə fikirləşib. İnsan Yer üzünə həm də təbii fəlakət kimi gəlir. Hər bir insan potensial olaraq təbii fəlakət mənbəyidir.

Buradakı insan, fəlakətin yaradıcısıdır. Planı doldurmaq üçün təbiəti, sayqaları qırır, qarşısına çıxan hər şeyi məhv edir. Amma bu gün təbiət də öz intiqamını alır. Dünyanı su basır, başqa fəlakətlər çoxalır, sonrası necə olacaq? Bunu heç kəs bilmir.

- Məncə, xristian mifologiyasının təbliğinə aid olan Avdi Kallistratov xətti romanda, sadəcə, bir yamaqdı. Yazıçı bununla, guya bəşəri ideyaya xidmət etmək istəyib. Bəşəri ideyanın təsviri üçün canavarlar bəs idi. Həm o canavarlar - Ağbərə və Daşçeynər, onların yaşadığı və ölüm-dirim mücadiləsi apardığı çöl bəşəri ideyanın təsviri üçün bəs edirdi. Çölün öz poetikası, musiqisi, ritmi nəyə desən dəyərdi. Əsərdəki xaçpərəst xətti, təəssüf ki, bu cür gözəl təsvirlərə yamaqlandı.

- Biz ikinci süjet xəttini çölün poetikasına xəyanət kimi anlaya bilərik?

- Mənə qalsa, bəli! Amma, təbii ki, o da böyük yazıçıdır. İndi belə yazıbsa, deməli, bu cür görüb. Amma mən düşünürəm ki, o xətt Aytmatovdan kənardı. Aytmatovun düşüncəsindən, milli yaddaş sistemindən qıraqdadır. Amma nə üçünsə yazıb. Əsərdəki Ponti Pilat, İsa Məsih xətti Aytmatovun düşüncə tərzinə yaddı. Həm də ki, bunları Bulqakov yazıb da. O, yəni bir şey eləməyib. Bulqakovun strukturunu təkrarlayıb. Bulqakovdakı Ponti Pilat mənə daha xoş gəlir. Çünki onun Ponti Pilatı orijinal idi.

"Aytmatov Avropanın xoşuna gəlmək istəyib"

- Romanda bütün dinləri eyni həqiqət altında toplamaq meylilə var. Amma buna baxmayaraq, Avdi ölən zaman köməyə qurdu çağırır...

- ...Bir daha təkrar edirəm: Oradakı xaçpərəst xətti əsərin ümumi məzmununa yamaqdı. O süjet xətti romanın ümumi qayasına yapışmır. Amma yazıçı nə üçünsə edib bunu. Yəqin Avropanın xoşuna gəlmək istəyib (gülür).

- Əsərdə xristianlığın xətti qabarıq təsvir olunub. Hətta Türkiyədə bu əsər tərcümə olunanda xristianlığın təbliği kimi etirazla qarşılandı. Az qaldı ki, Aytmatova missioner damğası vurulsun...

- ...Bu, dar düşüncənin göstəricisidir. Bütün peyğəmbərlər bizimdi, hamımızdı. Qurani-Kərimdə də, görür, neçə dəfə İsanın adı çəkilir. Çox təəssüf ki, bu, orada etirazla qarşılanıb. Bunu yalnız dar düşüncə ilə əlaqələndirmək olar. Heç başqa şeylərə etiraz etmirlər, amma İsanı etiraz edirlər. Bu, bəşəri ideyadır. İnsanlar Puşkin muzeyində kilsə xorunu necə dinləyirlərsə, mən də özüm orada, o musiqinin sədələri altında hiss edəcəyəm romanı tərcümə etdim. Türkiyədə tanınmaq üçün gərək Avropadan fırlanıb gələsən. Vaxtilə Araqon "Cəmila" povestini tərcümə etməsəydi, Aytmatov heç Türkiyədə məşhurlaşmazdı. Nə danışsalar, missioner nədir?! Aytmatova məgər Türkiyə lazım idi?! Sadəcə, onu Türkiyəyə ruhu, ürəyi, yaddaşı çəkirdi. Yaddaşın dəhşətli cazibə gücü var.

- Yaddaşın bu cazibə gücü Aytmatova bir yazıçı kimi nə qazandırdı?

- Aytmatovun bütün əsərlərində mifoloji qat güclü idi. Mif elə onun bədənində yerləşmişdi. Bütün əsərləri ruhundakı miflərdən axıb gəlirdi. Bu, ona bir yazıçı və bir şəxsiyyət kimi çox şey qazandırdı.

Elmin NURİ

"Aytmatov bəzi məqamlarda Bulqakovu təkrarlayıb"

- Xristian mifologiyası ilə qədim türkün xilas totemi olan canavar xəttinin sintezi əsərdə nə dərəcədə uğurlu alımb?